

HISTORIENS HÅRDE DOM? eller HVEM ER HALSSTARRIG?

Kommentar til

Benny Karpatschof: Fra fænomenologidebat til studenteroprør
Psyke & Logos nr. 1, 2000

Olav Storm Jensen

I kommentaren påpeges, at den i Karpatschofs historiske artikel genfremstillede påstand om at E. Tranekjær Rasmussens emnelære filosofisk repræsenterer en fænomenalistisk ontologisk position, hverken dokumenteres af forfatterens egen argumentation eller af de argumentationer fra fænomenologidebatten i 1967-68, der lancerede påstanden. Det vises, at artiklens karakteristisk af emnelæren som en »antirealistisk fænomenologi« er i direkte modstrid med realiteterne. Afslutningsvis bringes nogle eksempler på påstandens sejlivethed samt et par historiske oplysninger, der belyser kvaliteten af grundlaget for nogle af de centrale fænomenologikritikeres position i den oprindelige debat.

En del af denne efterhånden inspirationsdræbende verdensfjernhed var knyttet til selve det paradigme, der herskede dengang. Dette paradigme har været underkastet historiens hårde dom, en dom som jeg dengang helhjertet bifaldt, og som jeg stadig stort set anerkender. Alligevel vil jeg argumentere for, at paradigmet har været udsat for et mindre justitsmord.

Dette paradigme var den såkaldte Københavnerskole ...

(Karpatschof, 2000, s. 155)

Således introducerer Benny Karpatschof i sit bidrag til Psyke & Logos' temanummer om dansk psykologihistorie det sigte at dele sol og vind lige, som præger hans artikel om fænomenologidebatten 1967-68.

»Historiens hårde dom« over Københavnerskolen viser sig i artiklen for det *teoretisk indholdsmæssige* i Københavnerskolen at handle om *én eneste ting*, nemlig Tranekjær Rasmussens *»halsstarrige ontologisering af subjektets oplevelse«* (s.169, min kursivering).

Olav Storm Jensen er mag.art. i psykologi fra 1970, privatpraktiserende og leder af Sensetik Institutets uddannelse i Bioeksistentiel Psykoterapi. Fhv. lektor ved Psykologisk Laboratorium, Københavns Universitet.

For så vidt var Tranekjærs mål ikke så skæve endda. Han ville finde ud [af,] hvordan vi kommunikerer vores oplevelse af verden. Det er ikke blot et legitimt psykologisk projekt. Det er faktisk et af de mest centrale for faget. *Problemet var hans ensidigt fænomenalistiske ontologiske udgangspunkt ...* (s. 169, min fremhævning).

Når Karpatschofs sigte nu er det prisværdige at rense Københavnerskolen for de sider af »historiens hårde dom«, som kan betegnes som justitsmord, og rensningen for ham kun lader Tranekjærs fænomenalisme tilbage som et problem, må det da kunne glæde ham, at dette problem forsvinder totalt for en tilstrækkelig grundig historisk kildeundersøgelse. Der findes på ingen måde i Tranekjærs tekster nogen halsstarrig hævde af en fænomenalistisk ontologi, ej heller i hans svar på angrebene i fænomenologidebatten. Derimod findes der en halsstarrighed i at pådutte ham en sådan opfattelse i visse af angrebene, på trods af hans vedholdent gentagne protester og forklaringer af sagens rette sammenhæng.

Myten om Tranekjærs fænomenalisme, subjektive idealisme, solipsisme eller hvad den filosofisk syndige og tåbelige position ellers er blevet kaldt – at afskaffe den ydre verden og flytte hele virkeligheden ind i menneskers hoveder – er halsstarrigt blevet hængende i historien, som et fastslået faktum. Dette til trods for at det netop er en myte: kun repræsenterer nogle menneskers *ideer* om Tranekjærs tanker og på ingen måde Tranekjærs *virkelige* tanker, sådan som de kan erfares gennem de ord og tekster, han har sagt og skrevet. Det er derfor beklageligt, myten nu skal gentages endnu engang i Karpatschofs historieskrivning. Gentagelsen undergraver efter min mening (sammen med den gennemført despekterede sprogbrug om personen Tranekjær) fuldstændigt det ellers prisværdige sigte om en rehabilitering af kvaliteterne ved Københavnerfænomenologiens/emnelærens tilgang til psykologien.

Jeg var en af de meget få, der, dengang myten opstod, i fænomenologidebatten i 1967-68, foruden Tranekjær selv, argumenterede vedholdende imod, at myten havde nogen sandhedsværdi overhovedet¹. Den voldsomme oppudsning af mytens sejlivede plads i historien, som Karpatschofs artikel repræsenterer, kalder nu igen på min opposition. Jeg synes simpelt hen, det er på tide, dette misbrug af min gamle, forlængst afdøde læremester i fænomenologisk videnskabelig tænkning bliver bragt til en ende.

1 I Karpatschofs historieskrivning regner jeg med at være anonymt repræsenteret i sætningen »Der var mange andre stemmer af høj kvalitet, enkelte der forsvarede emnelæren«. (fodnote 7 s. 162). Det synspunkt, at fænomenalismeanklagen rammer helt ved siden af emnelæren (Brun, 1975 s. 48-51 og 69-70), regner Karpatschof åbenbart ikke blandt »de mere markante synspunkter i fænomenologidebatten«. (samme fodnote)

Da jeg i maj i år til en seminardag om Københavnerfænomenologien, arrangeret af det nystartede 'Psykologisk Selskab for Forskningsmetodologi', hørte Karpatschof hævde det synspunkt, at fænomenalismeanklagen mod Tranekjær var berettiget – uden i den sammenhæng at fremføre nogen nærmere argumentation for synspunktet – tillagde jeg dette den stramme tidsmæssige ramme for indlæggene, og jeg så med spændt forventning frem til at læse, hvordan han argumenterede for synspunktet i den endnu ikke udkomne historiske artikel om fænomenologidebatten i Psyke & Logos, han henviste til. Hvad er så argumentationen her? Det nærmeste på en sådan, jeg kan finde, er følgende:

Det fremgår, at emnelæren er meget tæt på en solipsisme af Berkeleys type.

Tranekjær skrev selv en afhandling om Berkeley (Rasmussen 1953), hvis filosofiske doktrin han lægger sig tæt op ad. Denne doktrin er som bekendt fænomenalisme, formuleret i den berømte tese:

Esse est percipi (det som eksisterer er det som perciperes)

Berkeley bliver ofte karakteriseret som solipsist, for hvis alt eksisterende er hvad egoet selv opfatter, så er alle ting omkring egoet, herunder andre mennesker, jo kun oplevelser. (s. 159)

Det er ikke særligt klart, hvad ordene »*det fremgår*« i ovenstående citat, skal vise hen til:

- Skal de vise fremad i teksten, til selve oplysningen om at Tranekjær skrev en afhandling om Berkeley?
- Skal de vise helt ind i denne afhandlings ikke-refererede indhold?
- Skal de, som normalt, vise bagud i teksten – til den umiddelbart forudgående tekst om det »højdepunkt i debatten«, der handler om at sætte sig på stole eller oplevelser eller sproglige udsagn eller hypotetiske tilstande eller processer i centralnervesystemet?
- Eller skal de måske vise endnu længere tilbage i teksten, d.v.s. til teksten om at Tranekjær tager udgangspunkt i det, som et enkelt subjekt kan være sig bevidst?

Tager vi den sidste mulighed først, er det meget svært at se, hvordan dette skulle bringe Tranekjær tættere på »en solipsisme af Berkeleys type« end det, som Karpatschof selv vil relancere, »nemlig den tradition, der ser fænomenologi som det psykologiske grundperspektiv« (s. 167). 'At tage udgangspunkt i' og at hævde at 'det eneste som eksisterer er' er jo da ganske voldsomt forskellige sager. Karpatschof fortsætter da også selv teksten efter s. 159-citatet med at henvise til Tranekjærs optagethed af det *inter-subjektive* perspektiv:

Dette er nok ikke en fair karakteristik af Berkeley, der jo som from biskop i alt fald inkluderede Vorherre i sit verdensbillede. Og det er heller ikke helt rimeligt over for Tranekjær. For en af de stærke pointer ved emnelæren, som desværre blev smidt ud med badevandet, da oprørerne havde fået hevet proppen op af badekarret, var Tranekjær[s] forsøg på at overvinde denne solipsisme. Det gør han nemlig ved at udvikle begrebet *relationssoverensstemmelseskalkule*. (s. 159)

Tager vi de to foranstående mulige betydninger af »det fremgår«'s henvisning under ét, må det konstateres, at begge muligheder indebærer henvisning til steder, hvor Tranekjær eksplicit forholder sig til det, der almindeligt opfattes som Berkeleys filosofiske doktrin, men vel at mærke i en *entydig afstandtagen!* I debatindlægget omkring stolesidningsproblemet, som er rejst af Thomas Nielsen, hedder det til Finn Ejnar Madsen (indlægget er et svar til begge):

Finn Ejnar Madsen har ikke opdaget, at jeg tager afstand fra Berkeleys solipsisme som fra enhver anden absolutisme. Hvad enten absolutisme betjener idealismen eller materialismen, synes jeg altid den har betjent reaktionen eller religionen. (Brun, 1975, s. 59)

I Berkeley-artiklen (Tranekjær Rasmussen, 1953a, s. 5, eller Tranekjær Rasmussen m. fl., 1967, s. 105) hedder det:

We understand also that in this connection it can be fruitful to hold ourselves to what is present in consciousness, as did Berkeley; in other words, to carry out the phenomenological programme. But to go from this to Berkeley's main postulate is a big step. Psychologists do, after all, accept the physical world and the physical stimuli as existing independently of consciousness, and this would then contradict Berkeley's thesis.

Så hvad enten »det fremgår« skal henvise til en af disse muligheder eller den tilbageværende første, må man sige at Karpatschofs argumentation for Tranekjærs fænomenalisme er en, venligt sagt, yderst tynd indicieargumentation, der, hvis man kigger efter nogle af de steder, hvor indiciet kan tænkes at skulle pege hen, viser sig at indeholde det stik modsatte af det påståede.

Et sted mere i Karpatschofs artikel findes der noget, der ligner en argumentation for Tranekjærs fænomenalisme:

Uenigheden mellem Tranekjær og Mammen er øjensynligt, at der for Tranekjær er tale om én og samme ting, *fordi han som fænomenalist*

ikke vil adskille »tingen« der fremtræder for os, og dens »fremtræden« for os, mens det for Mammen som realist er grundskavanken at disse to størrelser ikke holdes begrebsligt adskilt. (s. 164, min fremhævning)

Går man her til kilden, finder man i Tranekjærs svar til Mammen følgende passage:

Jeg skelner derfor skarp mellem stolen, jeg er mig bevidst, og min væren mig stolen bevidst, altså mellem det oplevede emne og oplevelsen. I mine forelæsninger de senere år har jeg lagt meget stærkt vægt på denne adskillelse, og i min forrige artikel måtte jeg bebrejde Thomas Nielsen og Finn Ejnar Madsen, at de sammenblander disse forhold. I nærværende svar til Jens Mammen må jeg gøre det samme. (Brun, 1975, s. 67)

Hvor halsstarrigt kan man hævde det stik modsatte af realiteterne?

Faktisk var dette punkt i debatten den direkte anledning til at Tranekjær skrev artiklen *On the concepts »being conscious of something« and »that of which one is conscious«* (Tranekjær Rasmussen, 1969). Artiklen er (ironisk nok) genoptrykt i Karpatschof & Rosenberg Hansen (2000).

Karpatschof vil gerne dele sol og vind lige – eller være dialektisk med »et hverken eller, der på en vis måde også kan ses som et både-og.« (s. 167). Han vil relancere traditionen, »der ser fænomenologi som det psykologiske grundperspektiv« (s. 167). Han vil ved anvendelse af den hegelske negationens negation ophæve modsætningen mellem Københavnerfænomenologiens »antirealistiske fænomenologi« og fænomenologi-kritikkens »antifænomenologiske realisme« (s. 167) og derved nå frem til en »realistisk fænomenologi og en fænomenologisk realisme« (s. 168)². Han kunne spare sig besværet. Københavnerfænomenologiens (= Tranekjærs) »antirealisme« eksisterer slet ikke – eller rettere: den eksisterer kun som en myte i nogle menneskers hoveder. Den har intet med virkelighedens Københavnerfænomenologi eller Tranekjær at gøre.

Et eneste lille Tranekjær-citat til at illustrere:

De umiddelbare emners tilknytning til umiddelbar eksistens og tid er i lige så god orden som (i) de fysiske emners tilknytning til fysisk eksistens og tid. (Tranekjær Rasmussen, 1956, s. 179)

2 Karpatschof annoncerer i artiklens afslutningslinier en udførligere beskrivelse af en sådan til publikation i Karpatschof & Rosenberg Hansen (2000). Den annoncerede artikel har ikke været tilgængelig under udarbejdelsen af nærværende kommentar, som følgelig ikke forholder sig til den.

Det må vel siges at være klar snak! – Videre hedder det:

Bebrejder fysikeren nogen, at han oplever umiddelbar eksistens og tid, og ikke fysisk eksistens og tid, kunne han lige så godt bebrejde vedkommende, at han naivt ser f. ex. de synsoplevede farver i stedet for at se de elektromagnetiske svingninger. Det hele er en misforståelse beroende på en forveksling af eksistens på forskellige trin. Desværre er vendingen: »Den naive realisme« så indarbejdet som udtryk for, hvad der retteligt burde hedde »den umiddelbare realisme«, at det vel er håbløst at ændre noget i denne sprogbrug. *Naiv* er kun talen om »eksistens« uden nærmere præcision af, hvad der vises hen til med brugen af dette ord. *Forkert* er forvekslingen af de trinforskellige arter af eksistens.

I dette citat møder vi faktisk det punkt i emnelæren, det fænomenologiske grundperspektiv anvendt også på et begreb som eksistens, som nok har givet de største forståelsesvanskeligheder for mange. Det punkt, hvor skellet mellem erkendelsespsykologi og erkendelsesteori bortfalder. At sige, man ikke forstår denne pointe, er ærlig snak. At hævde, at den må betyde, at Tranekjær er antirealist, fænomenalist eller noget af det andet, han er blevet kaldt, er en uhæderlig og totalt forvrængende forfladigelse af sagen.

Der gives også andre syn på forholdet. I den redaktionelle indledning til bind 2 af jubilæumsbogen 'Dansk filosofi og psykologi 1926-1976' skriver Arne Friemuth Petersen og Sven Erik Nordenbo:

Interessen for det umiddelbart foreliggende, det for individet fænomenologisk givne, kom på frugtbar måde til at præge Edgar Rubins hele eksperimentalpsykologiske arbejde, og det blev da også den deskriptive fænomenologi han ønskede at underbygge filosofisk i sine uafsluttede erkendelsesteoretiske overvejelser over begrebet relation. Det skulle dog først lykkes hans efterfølger Edgar Tranekjær Rasmussen i emnelæren at gøre psykologien til en erkendelsesteoretisk vigtig disciplin, ved på smukkeste måde at fastholde og videreføre dansk psykologis særpræg – det brede erkendelsesteoretiske anlæg og den dybe forankring i det enkelte menneskes daglige tilværelse: »Der stiger ud af dette et billede af erkendelsen ikke som noget, der pludseligt fint og højtideligt begynder, men som noget der allerede er begyndt i dagliglivet og allerede i den tidligste barndom ... Fænomenologiske analyser og beskrivelser vil principielt altid være nødvendige for psykologien. Og de vil som ikke-psykologisk disciplin være nødvendige for forståelse af videnskabernes opbygning« (Nordenbo & Friemuth Petersen, 1977) (Tranekjær-citatet i citatet er fra Tranekjær Rasmussen, 1953b, s. 172 og 181).

Karpatschofs konklusion om »en fælles, men tavs præmis som de to stridende parter var fuldstændig enige om: At fænomenologi og realisme er uforenelige størrelser« (s.167) er altså forkert. Den er ikke fælles. Det er ikke Tranekjærs præmis.

»Tranekjærs etbenede psykologi (Antirealistisk fænomenologi)« (s. 170) har aldrig eksisteret.

I »Den Realistiske Fænomenologis trebenede psykologi« (s. 171), som Karpatschof vil indføre (som noget nyt) angives de tre ben som: et økologisk: »Vores økologiske forankring i en objektverden«, et fænomenologisk: »Oplevet emne« og et antropologisk: »Vores antropologiske forankring i et intersubjektivt fællesskab«, og det hedder:

Vi kan få alle 3 ben anbragt med følgende realfænomenologiske definition af ordet *fænomen*:

**Fænomen: det sagforhold, at
et objekt (1) foreligger for (2) et subjekt (3) (s. 171)**

Sammenligner man nu med det udtryk for den fænomenologiske psykologis grunddata, som Tranekjær benytter overalt i sine skrifter (af Karpatschof selv kaldt »Tranekjærs kærneudtryk« (s. 164)) udtrykket: »N.N. er sig det eller det bevidst«, må det være åbenlyst, at de tre ben er nøjagtigt lige så vel anbragte her:

N.N. (3) er sig det eller det (1) bevidst (2)

Så »Den Realistiske Fænomenologis trebenede psykologi« var altså opfundet i forvejen, kære Benny, af E. Tranekjær Rasmussen, under navn af emnelæren!³

Er de intersubjektive identifikationsprocedurer ikke netop udtryk for det »antropologiske ben«, forankringen i det intersubjektive fællesskab? – Det må siges at være utroligt hurtigt, »en af de stærke pointer ved emnelæren« bliver »smidt ud med badevandet« igen! (Se s. 159 citeret ovenfor). Det »økologiske ben«, forankringen i objektverdenen, fremgår overalt i emnelæren, blandt andet da af al dens snak om borde og stole, men f. eks. da også af selve mottoet for 'Bevidsthedsliv og erkendelse': »Når

3 Karpatschofs treleddede realfænomenologiske fænomendefinition, specielt i den sidst på s.171 gengivne form, kan ikke undgå at give mig kraftige mindelser til den 'sRo-model'-måde at tale om tingene på (s = subjekt, R = relation, o = objekt), som for mig var lidt af en (endnu aldrig på tryk beskrevet) kæphest i diskussionerne i 'Fredagsklubben' – de fredag eftermiddags-forskningsseminarer, vi holdt på Psykologisk Laboratorium først i 70-erne.

man beskriver verden, beskriver man derved tillige bevidsthedslivet« (Tranekjær Rasmussen, 1956, 1. side). Der står *tillige*, der er altså *både* en verden og et bevidsthedsliv. Det er når vi *beskriver* verden, vi tillige beskriver det bevidsthedsliv, der angår at beskrive den.

Lidt om mytens historiske sejlivethed og et par oplysninger om dens tilblivelseshistorie

Jeg har ikke været i gang med nogen systematisk gennemsøgning af dansk psykologilitteratur med henblik på, hvor ofte fænomenalisme-påstanden om Tranekjær viser sig. Men jeg er på det sidste stødt på et par eksempler.

I begge Birger Hjørlands to artikler i Psyke & Logos-historienummeret (Hjørland, 2000a og 2000b) finder man (s. 17 og s. 41) næsten den samme tekst om Tranekjær. Her vil Hjørland på 3/4 side indfange det væsentligste om Tranekjærs professionelle liv og virke – må man vel formode. Et hovedpunkt i teksten er en Berkeley-indicieformulering af samme art som den ovenfor citerede fra Karpatschof:

Tranekjær udarbejder en »emnelære«, der kun sjældent sættes i relation til den internationale psykologiske og filosofiske litteratur, men dog var eksplicit inspireret af den irske empirist George Berkeley (1685-1753), der er kendt som grundlægger af solipsisme og subjektiv idealisme. (Hjørland, 2000b, s. 41)

Når Tranekjær var »eksplicit inspireret af« Berkeley, og denne »er kendt som« solipsist og subjektiv idealist, så Ja, så kan det åbenbart være ligegyldigt, *hvordan* han var inspireret, og *hvad* han skrev om Berkeley.⁴

Hjørland forsætter: »Sådanne idealistiske opfattelser betragtes ofte som selvdestruerende og psykologien forsvinder let i en sådan opfattelse«. Herefter følger et Tranekjær-citat om at psykologien angår alle verdener, der må formodes at skulle illustrere selvdestruktionen. Herpå nævnes et par kritikere, og endelig hedder det: »Poulsens bog om psykonbegrebet (1969) kan betragtes som et sidste heroisk forsøg på at redde denne teori (som Poulsen derefter selv forlod)«. ⁵ – Så er man vist tilstrækkeligt adva-

4 Hvis man vil studere dette nærmere, kan det i øvrigt både lade sig gøre i den ovenfor nævnte Berkeley-artikel og i 'Bevidsthedsliv og erkendelse' (Tranekjær Rasmussen, 1956, s. 30-32).

5 På Hjørlands litteraturliste til denne Tranekjær-rubrik i tidstavlen finder man under- tegnedes præsentationsartikel om emnelæren (Storm Jensen, 1977, nu genoptrykt i Karpatschof & Rosenberg Hansen, 2000). Den må vel være et endnu senere og dermed måske også endnu mere heroisk redningsforsøg?

ret mod den vildfarne Tranekjær!⁶ »... en afholdt og meget intelligent professor, der imidlertid teoretisk og mod sin vilje har medvirket til at føre faget ind på et blindspor.« (Hjørland, 2000a, s. 17)

I anledning af arbejdet med en nylig skrevet kommentarartikel (Storm Jensen, 2000), stødte jeg i Søren Willerts bog om psykologien som handlingsvidenskab (Willert, 1987) på fænomenalismemytens formulering som Tranekjærs »erkendelsesteoretiske unoder« (ibid. s. 13 og 134). Som det hjælpsomme menneske Willert er, udfolder han »unoderne« pædagogisk for sin læser:

Så altså: Begrebet handlingsvidenskab har *intet* at gøre med en 'psykologisering' af erkendelsen, i den forstand at vores omverdensforståelse 'i virkeligheden' bare skulle være udtryk for vores bevidstheds måde at fungere på, således at studiet af bevidstheden bliver 'nøglen', der kan opløse og forklare omverdensforståelsen (det var et sådant synspunkt, jeg, som refereret i denne bogs første historie, opfattede som 'erkendelsesteoretiske unoder' i Tranekjær Rasmussens variant af en fænomenologisk teori). (ibid. s. 134)

Tranekjær tillægges altså den opfattelse at »studiet af bevidstheden bliver 'nøglen', der kan opløse og forklare omverdensforståelsen«.

Man skulle næsten tro at Willert var kommet til at læse mottoet på første side i 'Bevidsthedsliv og erkendelse' omvendt! Det hedder faktisk:

»Når man beskriver *verden*, beskriver man derved tillige *bevidsthedslivet*« (mine fremhævninger)

Og altså ikke omvendt! Der kan *intetsteds* i Tranekjærs tekster findes belæg for, at han skulle have den opfattelse at »studiet af bevidstheden bliver 'nøglen', der kan opløse og forklare omverdensforståelsen«.⁷

6 Det lyder for mig, som om baggrunden for Hjørlands fremstilling hovedsageligt er den efterdebat til fænomenologidebatten, der fandt sted blandt de emigrerede til det (i 68) nye Århus-institut. Den formel for ugyldiggørelse af emnelæren, den repræsenterer, var, så vidt jeg er orienteret, netop denne debats konklusion. Med Jens Mammen som en af dens hovedpersoner og uden hverken Tranekjær eller undertegnede til at sige imod, var denne debat åbenbart lettere at konkludere entydigt.

7 For den læser, der skulle have lyst til at kontrollere min påstand, eller i øvrigt have lyst til at studere sagens hovedværk i originaltekst, kan jeg henvise til et arbejdsredskab til processen, i form af et af mig for mange år siden udarbejdet stikordsregister til 'Bevidsthedsliv og Erkendelse'. Det er netop kommet på tryk i Karpatschof & Rosenberg Hansen (2000).

På den før omtalte seminardag om Københavnerfænomenologien fik jeg i øvrigt et interessant perspektiv på fænomenalisme-mytens oprindelse i fænomenologidebattens tid.

Under diskussionen erklærede Arne Friemuth Petersen på et tidspunkt med et »vi«, hvormed han gjorde sig til repræsentant for de studerende i fænomenologidebatten på Frede Knudsens kolloquier i 1967, at »vi« *jo ikke læste hele 'Bevidsthedsliv og Erkendelse', men blot den første side i bogen med mottoet – og derudfra fældede fænomenalismsdommen.*

Og interessant nok måtte han faktisk (assisteret af mig fra salen) tage sig selv i at være i gang med at citere mottoet omvendt! som: »*Når man beskriver bevidsthedslivet, beskriver man derved ...*«, altså med den fejlformulering af princippet, der netop ville passe med fejltolkningen. Det kan man vist kalde en freudiansk fortealelse!

Jeg må sige, at ovenstående udtalelse fra Friemuth Petersen (helt bortset fra fortealelsen) gjorde mig lidt målløs. Det var da ret utroligt, syntes jeg, at han sådan helt frivilligt udleverede denne oplysning om på hvor spinkelt et grundlag, han havde fældet sin fundamentale dom. Faktisk var det ham, der introducerede selve ordet fænomenalisme i debatten. Hvis oplysningen skulle forstås som en slags undskyldende henvisning til ungdommeligt letsind i sin tid, burde den vel følges af en eller anden art åbning mod en revision af dommen. En sådan oplevede jeg ikke, der var tale om. Om Friemuth Petersens »vi« faktisk omfattede flere end ham selv, ved jeg ikke. Jeg gjorde ham opmærksom på, at det i hvert fald ikke omfattede mig.

Faktisk er jeg meget glad for her i år 2000 at have fået denne oplysning fra Friemuth Petersen. Den afslutter for mig et 33 år gammelt uafsluttet gestalt ved at bekræfte den fornemmelse, jeg faktisk har kunnet huske, jeg havde i forbindelse med hans indlæg på kolloquierne. Dette startede nemlig med først kun ganske kort at fastslå, at emnelæren var fænomenalistisk, og handlede så for resten udelukkende om, hvad filosofisk fænomenalisme er, og hvorfor den er forkert. (Måske er der en opmærksom læser, der nu forundres over, at samme Friemuth Petersen står som medunderskriver på den ovenfor citerede redaktionelle indledning til Nordenbo & Friemuth Petersen, 1977. Det gør jeg også.)

I fænomenologidebattens tid – fra Frede Knudsens kolloquier i 67 og videre i de magisterstuderendes uformelle forum »Magisterklubben« og i Dansk Psykolognyts stud.psyk.-spalter – var jeg en af de få – i Magisterklubben til sidst faktisk den eneste aktive, der debatterede »på Tranekjærs side«. Her var Jens Mammen og jeg de sidste opponenter, der orkede at fortsætte diskussionen.

Fra denne sidste, temmeligt udmattede del af debatten, bed jeg mærke i Jens' erklæring en af de allersidste aftner (det var hjemme hos Erik Schjør-

ring i Hellerup)⁸, om at han på et tidspunkt havde opgivet at forstå emnelæren – efter langvarige, ihærdige forsøg i forbindelse med sit tidligere studentermehjælpsjob som forskningsassistent for Tranekjær. Han havde så én gang for alle vedtaget med sig selv, at når han ikke forstod den, var det fordi den var vrøvl – *så derfor ville han ikke gøre flere forsøg på at forstå den – kun bruge sin energi på at bekæmpe den.*

Udtalelsen gav for mig et perspektiv på, hvorfor diskussionen med ham forekom mig så besværlig og ufrugtbar. Jeg var jo indtil da i den gode tro, at vi faktisk diskuterede *om*, der var noget i vejen med emnelæren, og i så fald *hvad*.

De to sæt historiske oplysninger, jeg her har videregivet, hvoraf den først gengivne først er spillet mig i hænde i indeværende år, synes jeg kaster et ret afslørende lys over kvaliteten i substansen bag fænomenalismemytens oprindelse. Egentlig er jeg ikke særligt godt tilpas ved at bringe disse oplysninger på tryk, jeg føler mig noget udleverende ved det. Men begge udtalelser er dog fremsat i relativ offentlighed, Friemuth Petersens endda foran et helt auditorium, og i betragtning af, hvor uberettiget, udbredt og sejlivet deres ophavsmænds indsats har beklirket et højt begavet og elskeligt (Karpatschof er enig, se s. 158) menneskes eftermæle og hele videnskabelige produktion med en påstået fundamental filosofisk vildfarelse, finder jeg det både velbegrunder og nødvendigt.

Jeg har ovenfor belyst kvalitetsniveauet i Karpatschofs egen argumentation for fænomenalisme-påstanden. Angående de oprindelige fænomenologikritikeres argumentationer påviser Karpatschof i sin analyse (som jeg stort set kan tilslutte mig) uholdbare positioner, ikke-forståelse og talen forbi hinanden, og hans overordnede konklusion om deres position som antifænomenologiske realister, synes han også at finde akkurat lige så tåbelig, som Tranekjærs påståede position som antirealistisk fænomenolog.

Hvor Tranekjær-karakteristikken i artiklen, til trods for de gentagne modifikationer i teksten, der hvor den forholder sig til det egentlige indhold i emnelæren, alligevel kan munde ud i »hans halsstarrige ontologisering af subjektets oplevelse« (s. 169), og omtalen af hans person i en uendelighed overbroderes med (for mig usmagelige) studentikost revolutionsromantiske hånende sproglomster, så får de kvikke og begavede fænomenologikritiske studerende en ganske anderledes blid og tolerant og applauderende behandling. Straks efter konklusionen om deres antifænomenologisk-realistiske fejltrin hedder det f. eks.:

8 Måske var det faktisk *den* allersidste aften i 'Magisterklubben'. Den afgik ved døden da flertallet af dens aktive medlemmer, herunder samtlige 'fænomenologikritikere' i efteråret 1968 udvandrede med Gerhard Nielsen til opstarten af det nye Århus-institut.

Det skal straks tilføjes, at karakteristikken af Fænomenologidebattens sejrende fløj, som antifænomenologisk ikke gælder de enkelte debattørers senere produktion. Flere af de centrale debattører bevæger sig i de efterfølgende år tydeligt i retning af det, jeg har kaldt en realistisk fænomenologi. (s. 168)

Hvordan Karpatschof på baggrund af sin egen analyse af argumentationerne kan finde fryd som »gammel skabsidealist« (s. 158), er mig en gåde:

Fænomenologi-debatten var på mange måder en bemærkelsesværdig succes. En håndfuld studerende, ganske vist nogle af de kvikkest, fik i løbet af nogle få måneder brudt den teoretiske hegemoni, som Københavnerskolens fænomenologi udøvede, og de fik dermed *alene gennem ordets og argumenternes magt*, beredt vejen for det mere håndfaste oprør, der fulgte i foråret 1968. (s. 166, min fremhævning)

Er der en »sejrende fløj« i fænomenologidebatten?

Ja tydeligvis! Men vel at mærke – og desværre – i den ubehagelige betydning, at det, *på trods af* ordenes og argumenternes *uholdbarhed* og *irrelevans*, faktisk lykkedes en håndfuld mennesker at skabe en udbredt social norm i det akademiske psykologiske miljø i Danmark, for hvad man bør mene om Tranekjær og hans emnelære. En norm som åbenbart mere end 30 år efter har uformindsket magt. – Det burde vel få en »gammel skabsidealist« til at sørge! Og i øvrigt ethvert videnskabeligt – og menneskeligt – moralsk menneske til at græmmes.

Karpatschof taler om »historiens hårde dom« om »fadermord« og så om »et mindre justitsmord«. Det sidste ved at pege på Københavnerskolens og emnelærens kvaliteter, »hvis vi abstraherer fra hans fænomenalisme« (s. 169).

Københavnerskolen frikendes stort set fra »historiens dom« – bortset fra Tranekjærs fænomenalisme. Her skal dommen stå ved magt, endda skærpes med halsstarrigheds-karakteristikken. Dette til trods for at substansen i belægget for anklagen ikke viser sig for den kildeforskende historieskriver. Dertil (eller måske derfor?) skal den pudses op med en dramatiserende revolutionsromantisk sprogbrug om manden frem for bolden, der overgår selv sproget fra 68-oprørets tid (måske lige bortset fra Finn Ejnar Madsens). Det må kaldes justitsmord én gang til. Med hiv og sving. Om det så også er fadermord, der er motivet igen (i så fald må det vist kaldes stærkt forsinket overkill), eller om man nærmere skal søge forklaringen i socialpsykologiske faktorer i det akademiske psykologiske miljø i dag: hvem er det i dagens videnskabelige miljø vigtigt/uvigtigt eller farligt/ufarligt at lægge sig op ad eller ud med, skal jeg lade være op til læserens egne betragtninger.

Skulle indledningscitatets patetiske udtryk »historiens hårde dom« have nogen mening i denne sammenhæng, måtte det nok opfattes på en ganske anden måde end normalt. Den måde, hvor det egentlig burde hedde *vandrehistoriens hårde dom*.

REFERENCER

- BRUN, M. (red.) (1975): *Fænomenologi til debat*. Institut for Pædagogik og Psykologi, Danmarks Lærerhøjskole. Psykologisk Laboratorium, Københavns Universitet. (Duplikeret)
- HJØRLAND, B. (2000a): Træk af dansk psykologis historie. *Psyke & Logos*, 2000, 21, 11-31.
- HJØRLAND, B. (2000b): Tidstavle. Vigtige begivenheder i dansk psykologis historie. *Psyke & Logos*, 2000, 21, 32-55.
- KARPATSCHOF, B. (2000): Fra fænomenologidebat til studenteroprør – en revurdering af Københavnerfænomenologien 30 år efter. *Psyke & Logos*, 2000, 21, 152-173.
- KARPATSCHOF, B. & ROSENBERG HANSEN, C. (red.) (2000): *Københavnerfænomenologien – bisættelse eller genfødsel?* København: Danmarks Pædagogiske Universitet. (in press)
- NORDENBO, S. E. & FRIEMUTH PETERSEN, A. (red.) (1977): *Dansk filosofi og psykologi 1926-1976*, Bind 2. København: Filosofisk Institut, Københavns Universitet.
- STORM JENSEN, O. (1977): E. Tranekjær Rasmussens emnelære – et forsøg på en præsentation. I: NORDENBO, S. E. & FRIEMUTH PETERSEN, A. (red.) *Dansk filosofi og psykologi 1926-1976*, Bind 2, 139-152. København: Filosofisk Institut, Københavns Universitet. (genoptrykt i Karpatschof & Rosenberg Hansen, 2000)
- STORM JENSEN, O. (2000): Kroppen i nuet og virkeligheden – om sandhedens fænomenologi og subjektivitetens kvalificering. *Bulletin fra Forum for Antropologisk Psykologi nr. 7*. Psykologisk Institut, Århus Universitet (kan også findes på www.sensetik.dk).
- TRANEKJÆR RASMUSSEN, E. (1953a): Berkeley and Modern Psychology. *British Journal for the Philosophy of Science*, 1953 4, s. 2 -12.
- TRANEKJÆR RASMUSSEN, E. (1953b): Om erkendelsen som psykologisk fænomen og om psykologien som erkendelse. *Nordisk Psykologi*, 1953, 4, 153-181.
- TRANEKJÆR RASMUSSEN, E. (1956): *Bevidsthedsliv og erkendelse*. København: Munksgaard.
- TRANEKJÆR RASMUSSEN, E. m.fl. (1967): *Psykologiske tekster* bd. 6, København: Akademisk Forlag.
- TRANEKJÆR RASMUSSEN, E. (1969): On the concepts »being conscious of something« and »that of which one is conscious«. I: JÄRVINEN, J. (red.): *Contemporary Research in Psychology of Perception*. Finland: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- WILLERT, S. (1987): *Psykologi som handlingsvidenskab*. Viby J: Kimære.